

KIRG JA KAVALUS?

Marta Sillaots. Kirg ja kavalus. Koostaja Hando Runnel. Eesti mõtte-lugu 104. Tartu: Ilmamaa, 2012. 447 lk.

Pealkiri tekitab segadust. Mõtlen ja mõtlen: miks „kirg ja kavalus”? Minu äratundmist mööda oli Marta Reichenbach-Gerland-Rannat, pseudonüümiga M. Sillaots, üks tõsine inimene, tahaks koguni öelda, „tõsine töömees”, ei olnud temas ei kirge ega kavalust. Just neid kaht ehk kahetsusväärset kõige vähem. Küll aga visadust, kohusetunnet, edasipürgimist. Siiski, tõsimeelses ellusuhtumises ei puudunud huumorimeel, isegi vangimajast saadetud kirja-des. Aga peaaesjalikult peitus temas pedagoog, kelleks ta end ju noorena koolitas, ja didaktika (omaette teadus-haru) on pannud pitseri ilmselgelt ka kõikidele tema kirjandusloolistele kirjutistele, arvustustele ja – veel kõige rohkem – ilukirjandusteostele. Kas see „õpetlikkus” ja „eeskujulikkus” ärritabki ehk praegusi, tagantjärele pisut üle-õla hindajaid? Aga XX sajandi alguse Eesti vajas harimist ja kasimist. Pseudonüüm M. Sillaots (raamatukaantel alati nimelt nii, ilma eesnimeta) tegi kõikides oma kirjatöödes ju tegelikult rahva-hariduslikku valgustustööd.

Seegi, et juba enne Esimest maailma-sõda tegutses Eestis iseseisev kirjutav naine, kes toitmis oma sulega ennast ja teisi, oli ebatavaline ja teedrajav. Mitme aastakümne lakkamatu kirjutamise-tõlkimise kõrvalt ehitas see kirjutav naine veel Nõmmele maja ja rajas aia. Tallinna Naisklubi üleskutsel kirjutatud romaan, tingimisi autobiograafiline, aga võib-olla ka kergelt eneseirooni-line „Viiskümmend” (1937), oli tööest-luse musternäidis, „ideaalse” eesti naise kingitus iseendale 50. sünnipäevaks, unistuslik *summa summarum*, ehkki nüüdislugejale mõjuvad Marta

Sillaotsa romaanid oma idealistliku programmi ja moraliseeriva skematis-miga kohati paratamatult natuke koomiliselt ülepingutatuna. Ometi leidub neis ka aegu üleelavaid lehekülgi ja elukujutusi.

Aga kui Marta Sillaotsa algupära-seid ilukirjandusteoseid ei või tänapäe-val hinnata mitte rohkemaks kui „tub-lideks keskmisteks” – noorpõlve esimesed katsetused („Algajad” 1910, „Anna Holm” 1913 ja „Kodukäijad” 1914) pakuvad muide märksa rohkem uud-seid mõttekäike ja avastuslikku huvi kui hilisromaanid –, siis tema tõlgi-tud kapitaaltesed aitasid matsirah-vast (või kadakarrahvast) erudeeritud eesti ja Euroopa rahvaks kujundada.

Ja tema hariva – kogumahult ju peaaegu et mõõtmatu – kirjatöö läbilõiget püüab nüüd esitleda Ilmamaa vali-mik.

Valimiku esimeses osas taasavalda-tud Marta Reichenbachi varajased pedagoogilised kirjutused Ellen Key vaimus, „Individualismus lastekasvatu-ses” ja seisukohad laste seksuaalkasva-tusest mõjuvad 100 aastat hiljem mui-dugi 100 aastat vanadena, mida nad ongi. Mitte et neid ei oleks tulnud aval-dada. Pilguheit saja aasta taha on ju XXI sajandi oludes üpriski valgustav. Puuduseks on nende 23-aastase neu kirjatükkide õppurlik tõsimeelsus ja ohtrasõnalisus. Tiina Jõgeda psühho-loogiakolumnid Eesti Ekspressis on märksa lõbusamad, kuid 1910. aasta Postimehes valitses teine stiil. Jaan Tõnissoni ennastki on tänapäeva ini-mesel raske lugeda. Sisu poolest sobiks aga näiteks „Rahvusline enesetund-mus” tänasesse päeva niisama hästi kui 1911. aastasse: „Olgu nüüd lugu rahva arvu kahanemisega kuidas on, vaimlise väljasuremise hädaoht on meil vähemalt niisama suur kui füüsilise

kadumise hädaoht. Mida enam üksikud rahvaliikmed võõra keelse hariduse omandamisega ühes ka võõra keele ja võõrsilt laenatud kultuuri ning ilma-vaated omandavad, seda nõrgemaks jääb rahvusline tundmus. [...] Ühes võõra kultuuri omandamisega muutuvad inimesed... vaimliselt võõra rahva liikmeks.”

Kümme aastat hiljem Tallinna Teatajas ilmunud vested näitavad juba väljakujunenumat, isikupärasemat, paindlikku ja tundlikku eesti keelt ning küpse kirjaniku ja tõlkija värvikat sõnavara ja elavat eluvaatlust.

1935. aastal koostatud kokkuvõttes „Eesti naise loovast tööst kirjanduse alal” peab Sillaots nentima, et kui teaduste alal on vabariigi akadeemilistel naistel ette näidata küllaltki laiaulatuslik produktioon, siis pärast Koidulat on küll tulnud Anna Haava ja Marie Under, on ilmunud uusi naisprosaiste, pole aga õieti olnudki silmapaistvaid naisdraamakirjanikke (peale Soomes tegutseva Hella Wuolijoe) ja kirjanduskriitika alal tegutseb järjepidevalt vaid kuus naist. Nende hulgast oli kõige produktiivsem muidugi Sillaots ise.

Valimiku teine osa pakubki läbilõiget kirjandusarvustustest: Tuglase „Felix Ormusson”, Betti Alveri „Tuulearmuke”, Leida Kibuvitsa „Soomustüdruk”, Aino Kallase „Mare ja ta poeg”. Ja valiku välisautorite tutvustusi: Maeterlinck, Rolland, Shaw. Korraliku, kohusetundliku, pedagoogilise kirjandustöö laadist eristuvad kaks vahepala, üks koomiline, teine traagiline: Molli Pilli vallatu kiri Tiibuse Marile ja Tiibuse Mari lopsakas murdekeeles vastus Molli Pillile (Tallinna Teataja, jõulud 1921) ja „Estonia” – kohalolnu elav dramaatiline reportaaz Estonia pommitamisest ja põlemisest „Krati” etenduse ajal (Eesti Noored, 1944).

Raamatu kolmandas osas on taas-trükitud pikemad käsitlused August Kitzbergi (1925), A. H. Tammsaare

(1927), Mait Metsanurga (1929) ja Hugo Raudsepa (1936) loomingust. Puuduvad „Eduard Vilde naistüübid” (1925, 46 lk) – vist ei mahtunud enam kaante vahele?

Raamatu neljas osa, mis praegu samuti puudub, oleks võinud sisaldada valiku Marta Rannati (NB! eessõnas on trükiviga: mitte Rannutiks, vaid Rannatiks eestistati Gerlandi nimi) pärast arreteerimist kinnistest majadest saadatud kirju ning vanapõlve kirju omastele.

„Tema vaimu vist ei murtud. Või murti?” küsib eessõnas (lk 10) Hando Runnel. Kui paljud meie hulgast oleksid sellele saatuse nõõgile ja ebainimlikele oludele vastu pidanud ja koguni julgenud (tõsi küll, erakirjades) ironiseerida võõrvõimu kuritarvituste üle? „Kodanlikku natsionalisti” ei „parandanud” mingid repressioonid. Ei, tema vaimu ei murtud.

Inimene, kes on lugenud Kirjandusmuuseumis Marta Rannati kirju, ei saa suhtuda sellesse väiksesse visasse naisesse armulikult-üleolevalt, et oli kah. (-ach! oli üks noore Marta Reichenbachi ajakirjanduslikest varjunimedest, mida Runnel rööbitab Hindrey KAH-iga.)

Eraldi tuleb rääkida tõlkijast, tõlkekultuurist ja tõlkeloomingust. „Mõtteleo” valimiku kõrvale võib Marta Sillaotsa kohta lugeda viimasest Methisest Katiliina Gieleni artiklit „Marta Sillaotsa eksplitsiitne ja implitsiitne tõlkepoetika”. Tõlgete tagantjärele hindamise teooria üle võib küll vaielda – see, et Henno Rajandi 50 aastat hiljem tõlkis uuesti „Madame Bovary”, ei võta meie ajaloost ära neid 50 aastat, kui eesti rahvas luges Flaubert’i Sillaotsa tõlkes. (Sama võib öelda ka Jerome K. Jerome’i kolme paadimehe kohta.) Jah, omaaegne kirjastamispoliitika võimaldas, sageli isegi soovitas tõlgitavate teoste lühendamist. Aga me ei tohi kõigest hoolimata üleolevalt ütelda (ja koguni ära trükkida): „Aeg on teinud Sillaotsa tõlkeloominguga oma töö.

Omal ajal viljakast tõlkijast ja kirjanduskriitikust on tänapäevaks järel veel vähesed, oma iseseisvat elu elama hakanud tõlketekstid, mida iga paari aasta järel kas siis kordustrükide, kuid üha rohkem ikka uusväljannetena raamatulettidele paisatakse. Tema alates 1919. aastast tõlgitud ligi 60 kirjandusteosest [---] on peale 1990. aastat uuesti välja antud vaid 19 nimetust, enamik neist toimetatud kujul” [Minu sõrendus – A. S.].¹ Üheksteist kuuekümnest ei ole VÄHE ega VAID.

Aegunud keele toimetamine, sõnajarje ümbertõstmine on 50 aasta pärast loomulik. Aga põhimõtteliselt on eesti rahvas siiski ligi 100 aasta jooksul lugenud Marta Sillaotsa tõlkes Dicken-

sit, Tolstoid, Turgenevit, Maeterlincki, Galsworthy, Thomas Manni, Romain Rolland'i, Mark Twaini, Jack Londoni, Roger Martin du Gard'i, Anatole France'i *etc.*, *etc.* Ja need on eesti (tõlkelise) kultuuri tüvitekstid, nagu nüüd on moes öelda.

Millest on kahju? Esiteks: et „Mõtteloo” valimikus ei leidu Marta Sillaotsa tõlkepoleemilisi kirjutisi, näiteks temperamentset vaidlust Bernhard Lindega (Eesti Kirjandus 1930, nr 2 jj). Ja teiseks: et valimik ei laiene Marta Rannati kirjadele – see polegi „Mõtteloo” sarjas üldiselt kombeks. Seda enam oleks aeg koostada omaette valimik Kirjandusmuuseumis talletatud kirjadest – ehe romaan kirjades „Marta Siberimaal”.

---

¹ K. G i e l e n, Marta Sillaotsa eksplitsiitne ja implitsiitne tõlkepoetika. – *Methis, Studia humaniora Estonica* 2012, nr 9/10, lk 104–117.